

fel: község és város, melyek a megyét alkotják. A közbeeső szintet (járás, rajon) feleslegesnek ítélték, olyan elemnek, mely csak lassítja a közigazgatás működését. Az új megyéket a korábbiaknál nagyobbaknak tervezték. Az első tervekben 35 megye felállítása szerepelt. Átlagterületük 6–7000 km², lakosságuk 500 000 fő körül lett volna. 1968-ban finomítottak a korábbi elképzeléseket és a korábbiak mellett négy új megye kialakítását döntötték el, köztük Szilágy megyéjét. Körös megye nevét Biharra változtatták.

A 39 megye kialakítása után az átlagos megyeterület 6074 km², lakossága pedig 457 000 fő lett. Az átalakítást szentesítő törvényt 1968. február 16-án fogadták el. Az ország közigazgatását tehát a következő szintekre osztották: megye (judet); megyei jogú város (municipiu); város (oras); peremközség (comună suburbană); község (comună); falu (sat).

Az ország területét 39 megyére, 47 megyei jogú városra, 189 városra és 2706 községre osztották. A falvaknak csak statisztikai szerep jutott. A korábbi 4257 községet 2706-ra csökkentették, jórészt összevonások által. A városias községek rendszerét 1968-ban megszüntették, sokat közülük ekkor várossá is nyilvánítottak.

Az 1968-ban kialakított Bihar megye (7535 km²) napjainkban is a legnagyobb kiterjedésű partiumi közigazgatási egység, Románia területének a 3,2%-át teszi ki. A partiumi megyék közül ez a leginkább történelmi jellegű, A megyében egyedül Nagyvárad kapott municípiumi rangot, viszont a régi városok mellé (Nagyszalonta, Belényes, Vaskohsziklás, Diófás, Vaskoh) 1968-ban felsorakozott még a Sebes-Körös-völgy központja, Élesd és a Berettyó-vídedé, Margitta. A partiumi megyék közül Biharban alakult a legtöbb község (87). Ezekhez összesen 435 falu tartozott, tehát átlagosan községenként öt. 1977-ben a megye legnépesebb községe a hat faluból álló Székelyhíd volt (13 540 fő), a legnépesebb falusi település pedig Érmihályfalva (11 099 fő), később mindkét önkormányzat városi rangot kapott. 1990-ben a peremközségek községekké alakultak, Érmihályfalva várossá lett avatva, Dr. Pertu Groza (Vaskohsziklás) román hivatalos neve Șteire változott. 2004-ben Székelyhídat is várossá nyilvánították. 2001-ben Nagyszalontát, 2003-ban Belényest és Margittát is municípiumi rangra emelték. 2000 és 2006 között hat új község jött létre a megyében (Biharfélegyháza, Paptamási, Hegyközpályi, Oláhszentmiklós, Gyapjú, Vizesgyán). Napjainkban Bihar megye négy municípiumból, hat városból és 91 községből tevődik össze.

Szilágyi Ferenc

Debrecen szabad királyi városi címének megszerzése és annak következményei

A XVI. század közepén Debrecen 1216 portájával még a Török család birtokvagyonának meghatározó területe volt,¹ amely hamarosan a formálódó Erdélyi Fejedelemség fennhatósága alá került. A XVII. század elejétől azonban a földesúri függéstől megszabadulva sajátos státuszú, jelentős fejlődést, gazdagodást elért fejedelmi várossá vált. Az Oszmán Birodalom háborúi során a török hódoltság területének határsávjába került, ami a város lakosságának megadóztatásához vezetett. A Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség

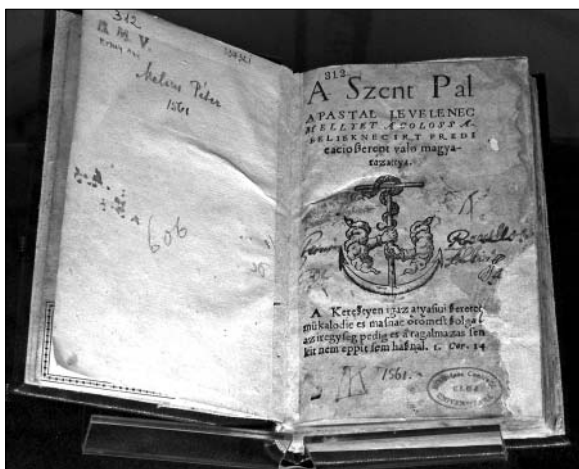
¹ Az 1552. évi portális összeírás adatai alapján. Lásd: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I–II. Szerk. és bevez. tanulmány: *Maksay Ferenc*. Budapest, 1990. 203.

fegyveres konfliktusai nyomán időnként közel került a településhez a királyi hatalom is (mint pl. 1598-ban, Várad királyi kézre kerülése után), amely szintén adóztatta.

A település belső kormányzatának, a mezőváros vezetésének az erdélyi állam meglehetősen szabadságot biztosított. A reformáció térhódítása idejétől mindennapi életében, s a város irányításában is meghatározó szerepet játszottak a református felekezet jeles képviselői. Az 1538-ban alapított városi iskolája hamarosan jelentős regionális szerepkörű protestáns kollégiummá fejlődött, majd a Kassáról kiszabadított evangélikus Huszár Gál elindította a városi nyomda működését.² A Várad 1660. évi török elfoglalásakor Debrecenbe menekült iskola professzorainak hatására a református kollégium országos hírű iskolává válhatott. A város értékrendjében a műveltség és arra épülve a mozgástér előnyös kihasználását biztosító jó politikai tájékozódási képesség döntő fontosságot kapott. Kevés mezőváros mondhatta akkoriban magáról, hogy szenátusában a kollégiumban végzett, s jelentős számban külföldi akadémiákat megjáró, ott doktori fokozatot szerzett vezetők tevékenykednek.

Bécs sikertelen török ostroma nyomán 1684-ben az európai hatalmak „Szent Ligája” elindította harcát a magyarországi török uralom felszámolására. Ennek során 1685–1686 telén Antonio Caraffa, a felső-magyarországi hadak fővezére az akkor csaknem 3000 házzal rendelkező Debrecen lakosságára fél esztendőre 480 ezer forint sarcot vetett ki, amit – mivel a város vezetői szép szóval csak kb. kéthavi összeget tudtak összeszedni – katonáival a számító nápolyi tiszttel kísérelte meg behajtani. A korabeli leírás³ szerint, amikor „egynéhány regementekkel executiora a városba bájóvén, ágyukat és vigyázókat a kapukra és utcákra rendelvén, az egész tanátsot és electa communitást a tanácsházban bérekesztette és ott őriztette”. De a város által beszedett összeg mellett – Gyulai Ferenc, Dániel István és Deli Mihály erdélyi küldöttek feljegyzései szerint⁴ – az utcánként és házanként végrehajtott kegyetlenségek és kínzások nyomán összeszedett arany- és ezüstneműk, ingóságok értéke nemigen haladta meg a 200 ezer forintot. Montecuccoli tábornok unokaöccse 1686 őszén, szolnoki táborából ismét kb. 60 000 rajnai forintot hajtott be a városra.⁵

1687-ben a nemesség Bihar vármegye számára Lipót császártól kért és kapott főispánt Benkovich Ágoston váradi püspök személyében. A döntés mögött egyértelműen az a szán-

A Huszár Gál nyomdájában készült Mélius-mű, amelynek hasonmás kiadását 2011-ben készítette el a debreceni Alföldi Nyomda

2 A mellékelt fotó a debreceni Kölcsey Központban 2011-ben rendezett kiállításon készült, az eredeti kötet ma Kolozsváron található.

3 Balogh István: Pósalaki János és emlékirata a Karaffa járásról. A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1939–1940. 186–189.

4 Idézi Dankó Imre: A Caraffa-járas emlékei. In Szita László (szerk.): A törökelleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686–1688. Pécs, 1989. 211–213.

5 Varga J. János: Az 1683–1687-es katonai sikerek politikai következményei. In Szita (szerk.) 1989. 189–190.

dék állt, hogy a vármegye Erdély helyett a Magyar Királysághoz kívánt csatlakozni. Mivel azonban az 1687. évi országgyűlés utáni berendezkedési tervezetekben hangsúlyosan szerepelt a katolikus püspökségek birtokvagyonának helyreállítása, a vármegye birtokkonfliktusok sora elé nézett, s elkészülhetett a határozott katolikus érdekérvényesítésre a mindennapi élet több területén is.

Debrecen vezetőinek politikai lehetőségeit alapvetően meghatározta, hogy a vármegye Erdély helyett önként a Habsburg területekhez csatlakozott.⁶ A Buda visszafoglalása utáni országgyűlésen olyan döntés született, amely előre vetítette a nemesség erősödését a városokkal szemben. Az 1687. évi 17. articulus ugyanis az országgyűlés jóváhagyásához kötötte, hogy a királyi privilégiumot szerzett település köveit az alsótábla soraiba fogadja.

A város helyzetének átértékelődésére számos jel figyelmeztetett, s vezetői helyzetük rosszabbra fordulásától tartottak. Még annak a veszélyét is felvetették, hogy az 1619 – a Török család kihalása – utáni időszakban az erdélyi fiscus fennhatósága alá tartozó mezővárost valamely világi birtokos szerezheti meg, ami az Erdélyi Fejedelemségben elért különleges előjogaik elvesztéséhez vezetett volna.⁷

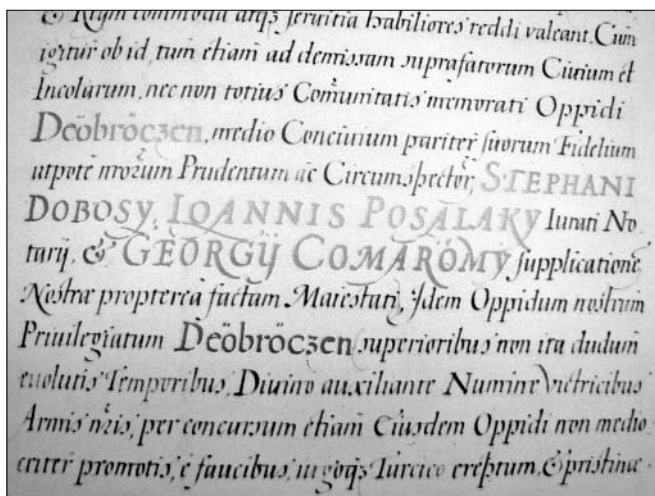
Ezért Bartha Boldizsár főbíróval az élen már 1689 októberében követség járt Bécsben, ahol elérték, hogy I. Lipót megerősítse a Rudolf császártól 1600-ban kapott „királyi szabadalmas mezőváros” címet biztosító oklevelet.⁸

A város további követjárásai nyomán, s 20 ezer rajnai forint lefizetése után elérte a bécsi

udvari kamaránál – a Caraffa-járás megpróbáltatásaira és anyagi áldozataira hivatkozva –, hogy a református Debrecen 1693. április 11-én I. Lipót császár oklevelével elnyerje a szabad királyi városi címet.⁹

Az oklevelet a debreceniek egy olyan küldöttség munkája nyomán nyerték el, amelyben a város akkori vezetésének három meghatározó személyisége kapott szerepet: Dobozi (II.) István, Komáromi Csipkés (II.) György és Pósalaki János. Az ő neveik szerepelnek az uralkodó királyi oklevelének szövegében is.

Az oklevél megszerzése jelentős eredménye volt a város vezetőinek. Sikertől megőrizniük

I. Lipót Debrecen szabad királyi várossá nyilvánító oklevele 1693-ból

6 Benkovich Ágoston váradi püspök kinevezésére 1688. február 24-én került sor. *Lukinich Imre*: Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541–1711. Budapest, 1918. 572.

7 *Orosz István*: Debrecen útja a mezővárostól a szabad királyi városig In Debrecen város 650 éves. *Speculum Historiae Debreceniense* 7. *Bárány Attila–Papp Klára–Szálkai Tamás* szerk. Debrecen, 2011. 115–130.

8 *Pósalaki János*: Debrecen siralmas állapotának megvilágosítása 1685–1696. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 17. *Balogh István* ford. és életrajzzal ellátta. Debrecen, 1987. 8.

9 *Szabó István*: Debrecen szabad királyi városi rangra emelése 1693. Debreceni Szemle XII. 1938. [244–256.] 245.

legjelentősebb kiváltságaikat, elhárítani a polgárokat fenyegető veszélyeket, s ráadásul kevesebbet fizettek érte, mint más kortárs kérelmező városok. A váradai püspök és főispán a szabad királyi városi cím kérdésében ugyan nem nyilatkozott, de kifejtette véleményét, amelyben már ekkor a felekezeti hovatarozást emlegette, mint olyan jellemzőt, amely mérlegelést érdemel, mondván: „*Ez a város mindig sok eretneknek volt védője és lakhelye.*” Ahogyan a későbbi évek változásai megmutatták, a püspöki véleményt nem lehetett figyelmen kívül hagyni.

A Jacklin Balázs nyitrai püspök és kancellár által 1693. április 11-én, Bécsben kiállított oklevél alapján a város által megszerzett, megerősített jogok a következők: a királyi városok közé számítanak; földesúri, majorsági szőlők utáni kilencedtől, hegyvámától mentesek; fellebbviteli fórumuk a tárnoki szék; a város bírósága halálos ítéletet is hozhat, s azt végrehajthatja (pallosjog); a város lakói saját személyükben ügyvédet vallhatnak; a város kereskedői belföldi forgalomban mentesek a harmincad alól; jog a hídvám és vásárvám szedésére; jog a mészárszék, bormérés és vendéglő állítására (másoknak tilalma); az eddigi címer kiegészül egy zöldellő palmaággal, a módosított címer használatának engedélyezése; a város kőfallal veheti körül magát.

Az oklevél nem csupán arra adott lehetőséget, hogy „*a mi szabad királyi Döbröczön városunknak neveztessek és címeztessék, és hogy ezentúl külön királyi levelekkel országgyűlésre meghívattassék*”, hanem záradéka a település számára fontos értékek megőrzésére is garanciát adott, amikor leszögezte: „*épségben marad a Döbröczön városban létező egyházaknak és nemességnek joga*”.¹⁰

Ha azt vizsgáljuk, mennyire sikerült Debrecennek a többi szabad királyi város soraiba illeszkednie, illetve hogyan kezelte a várost az udvari politika, akkor a folyamat egyértelmű. A szabad királyi oklevél megszerzését követő években a város képviselői keresték a kapcsolatokat a felső-magyarországi városszövetség meghatározó városának, Kassának vezetőivel.¹¹ Természetes, hogy elsősorban a polgáresküőről, a polgárjog előfeltételeiről, valamint a harmincadmentesség megőrzésének konfliktusairól, lehetőségeiről és a törvénykezési gyakorlatról kívántak értesülésekhez jutni.¹²

Debrecen lehetőségeit azonban mindenképpen korlátozta, hogy a közeledés akkor formálódott, amikor a rendiség erősödésével ellentétben a városszövetség politikai lehetőségei egyre korlátozottabbakká váltak. A folyamatos kapcsolattartásra a város érdekeinek védelme miatt is feltétlenül szükség volt. Folyamatos részvételük a királyi városok tanácskozásain (1699, 1700, 1703) azt bizonyítja, hogy *1693 után a tárnokmester egyértelműen a szabad királyi városok közé számította a várost, s döntéseiben a városszövetség is tagjának tekintette.*

1703. március 2-án királyi parancs, március 3-án Kassán pedig kamarai utasítás született arról, hogy Debrecen köteles Szűz Mária tiszteletére katolikus kápolnát alapítani. Kálmanczay István királyi biztos azonban hiába fenyegette meg a tanácsot, a város hirtelen

10 A kiváltságlevélnek a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban található példányáról hasonmás kiadás készült: Szabad Királyi Város Debrecen, 1693. Megjelent Debrecen szabad királyi várossá nyilvánításának 300. évfordulóján, 1993-ban. Utószó: *Balogh István*. A kiváltságok magyar fordítása lásd uo. 43–47.

11 *H. Németh István*: A szabad királyi városi rang a kora újkorban. In *Urbs–Magyar várostörténeti évkönyv I. Á. Varga László* főszerk. Budapest, 2006. 119.

12 *H. Németh István*: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. 1. Budapest, 2004. 157. Kassa város levéltárából idézi a forrásokat: Archiv Mesta Košice, (AMK) Supplementum H, I. 10666/75. Debrecen, 1693. és Uo. 10666/45. Debrecen, 1693. június 1.

összehívott hites községe elutasította a követelést.¹³ A tanácsnak a háborúra, s a zűrzavarokra történő hivatkozásokkal és nagymértékben bizonyos, a meggyőzést szolgáló összegek kifizetésével sikerült – nem kismértékben Savoyai Jenő támogatásával – a parancsot visszavonatni.¹⁴ Valójában azért került le a minden városlakót megbotránkoztató kérdés a napirendről, mivel a Rákóczi-szabadságharc eseményei megakadályozták az udvar további lépéseinek lehetőségét.

Rákóczi Bihar megyét és Debrecent is – visszaidézve a török hódoltság korabeli állapotokat – az Erdélyi Fejedelemséghez sorolta. A városi levéltár korabeli iratai szerint a település vezetése nem fogadta kedvezően a fejedelmi döntést, de elfogadta a Rákóczi által kínált lehetőségeket, mivel a fejedelem a ránk maradt levelezések alapján nem kívánta a város lehetőségeit korlátozni.¹⁵

A hadakozás azonban értékeik pusztulását eredményezte. 1705-ben, amikor császári had vonult el a város mellett, s az a veszély fenyegetett, hogy Schlick tábornok grationális levelének hatására a városlakók esetleg átállnak az ellenfélhez, a fejedelem Eszterházy Antalnak azt a parancsot adta, hogy gyalogosaival kényszerítse Debrecent, ha nem akarná pusztán hagyni a várost. A kényszerítés hatására el kellett menekülniük.

A Dobozi főbíróval visszaérkezők láthatták először a következményeket. A kollégiumban elpusztult a pataki és a helybeli „*Bibliothéca*” kb. 300 könyve, a városháza iratait szétoszták, „*sok porba, ganajba kevertetett*”, a diákok ládáit felhasgatták, a nyomda betűit

A debreceni Református Kollégium a XVII. század végén

13 Balogh István: A rendi állam várospolitikája. In Debrecen története. 2. 1693–1849. Rác István szerk. Debrecen, 1981. 103–104.

14 Szűcs István: Szabad királyi Debrecen történelme. III. Debrecen, 1871. 683–689.

15 Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (továbbiakban MNL HBML) IV. A. 1011/r. 1. cs.

szétszórták, a patika itt maradt szerszámaival – még a földbe ástott mozsarakat is – elvitték, a város címerét kitepték rájából,¹⁶ a sáfárházból a rézmázsát, a kocsmákból az összes bort elvitték. Csak a Tisza mellé elhajtott gulyák, ménesek maradtak meg kevés veszteséggel, hiszen az ecsedi várba menekített könyvtár nagyobb része is szétszóródott.¹⁷

A főbíró elkéservedve jegyeztette fel a protocollumba: „*Keserves szomorú Sententia Istennek nagy ítéleti, ilyen romlásra jutni, holott ez a város sok száz esztendőktől fogva... török, tatár s több ellenség között fő hajtással, s maga alkalmaztatásával, mindenféle való adománnal meg maradt.*”

1708-ban a várost Rákóczi fejedelem már megvádolta az elpártolással. A gyanú alapját az szolgáltatta, hogy Komáromi Csipkés György – Bihar vármegye alispánjaként – megjelent az I. József által Pozsonyba összehívott országgyűlésen. Az 1708. április 5-i ülésen Debrecen szabad királyi városi címének ügyét tárgyalták, amelynek becikkelyezése – a magyarországi rendi gyűlés által – még váratott magára.¹⁸ Zsilinszky Mihály forrásközlése alapján még a nádor, Esterházy Pál is támogatta a befogadást, a rendek is hajlottak a kérés teljesítésére, s így kedvezőbb kereskedelmi-politikai lehetőséget ígértek, mint Rákóczi döntése a város Erdélyhez csatolásáról, amelyet negatív gazdasági következmények (a kereskedelmi kapcsolatok visszaesése, harmincadvám fizetése stb.) kísérték. A katolikus egyházi elit azonban – amelynek soraiban Csáky Imre váradi püspöknek meghatározó szerepe volt – nem akarta a református többségű Debrecen képviselőinek felvételét a rendek tagjai közé.¹⁹

1710-ben Diószegi Sámuel akkori debreceni főbíró már Várad császári parancsnokát igyekezett pénzzel és ajándékokkal meggyőzni, s a város érdemeit még abban az évben elismerte a haditanács is. Komáromi Csipkés György diplomáciai szolgálatait pedig Károlyi Sándor igyekezett a rendi törekvések szolgálatába állítani.²⁰

A város 1711 januárjában már Pálffy János császári főparancsnok és az erdélyi hadak előtt nyitott kaput. Komáromi Csipkés György főbíró saját házát is Pálffy rendelkezésre bocsátotta, maga pedig többször járt követségben Károlyi Sándornál, így elmondható, hogy a város vezetői jelentősen hozzájárultak a rendek és az udvar megegyezésének létrejöttéhez. Maga a főbíró hozta a hírt, hogy Károlyi a béketárgyalásokról 1711. április 9-én, Szatmáron kívánja tájékoztatni a rendeket.²¹

A szatmári béke megteremtette a lehetőséget, hogy a magyar rendek és az uralkodó viszonyát ismét az országgyűlések vitái és kompromisszumai határozzák meg, ahol többek között mód nyílhatott a béketárgyalások során nyitva hagyott problémák, így a protestáns sérelmek, vagy a Debrecen számára fontos városi cím becikkelyezésének országgyűlési tárgyalására is.

Az 1708. évi országgyűlés folytatásaként tartott rendi gyűlést 1712. április 3-ra hívták össze. A király május 18-án érkezett a helyszínre, s május 21-én történt meg III. Károly magyar királlyá koronázása. Július 11-én az uralkodó leiratban biztosította a protestánsokat az 1681. és 1687. évi törvények megtartásáról. A pestis miatt azonban már augusztus 2-án berekesztették a gyűlést, s a rendek csak 1714. szeptember 8-án ültek össze ismét.

16 Uo.

17 *Esze Tamás*: A debreceni kollégium könyvtárának pusztulása. Egyháztörténet III. 1945. [54–64.] 54.

18 *Balogh* 1981. 132.

19 *Idézi Balogh István*: Ráday Pál az 1712–15. évi országgyűlésen. A Ráday Gyűjtemény Évkönyve III. Budapest, 1983. 66.

20 *Szendrey István*: Debrecen a Rákóczi szabadságharcban. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve II. *Gazdag István* szerk. Debrecen, 1974. 18, 24.

21 *Bánkúti Imre*: A szatmári béke. Budapest, 1981. 94.; valamint HBML IV. A. 1011/a. 24. k. 95.

Bár az országgyűlés első fordulójában nem született meg a várt döntés, amely a város követeit az alsótábla tagjává nyilvánította volna, Komáromi Csipkés György alispánként és a vármegye követeként jelen lehetett a gyűlésen.

A protestáns rendek szükségszerűnek tartották az együttes fellépést, amelyekben Komáromi György komoly szerepet vállalt. Április 21-én a Bihar megyei követ és alispán szállásán határozták el isteni tisztelet tartására prédikátor meghívását.

Mivel az alsótábla a protestáns vallásgyakorlatot – a királyi leiratban foglaltaknak megfelelően – elfogadta, ellenben a felsőtábla több, a protestánsok hátrányára történő módosítást tett (a bevett helyett csak a megtúrt kifejezés használata, a decretális eskü kötelezővé tétele, a romokban heverő templomok újjáépítésének tilalma stb.), a protestáns rendek 1712-ben emlékirat formájában foglalták össze elképzeléseiket, szószólójuk Ráday lett. A protestánsok kívánságai az alábbiakban összegezhetők:

1. A tervezett törvénycikkbe nemcsak az 1681:26. tc-et, hanem a korábbi vallásügyi végzéseket is be kell foglalni.

2. A szabad királyi városokban szűnjön meg a királyi biztosok tevékenysége, kaphassanak korlátlan hivatalviselést, protestánsoknak katolikus szertartásokon ne kelljen részt venniük, házassági ügyekben a szentszék ne legyen illetékes, szűnjenek meg az 1681 óta bekövetkezett hátrányos változások stb.

Az országgyűlés csak 1714. szeptember 8-án ült össze ismét, s a sérelmek rendezésére a két felekezet követeinek konferenciája október 19-én egy újabb folyamodványt fogadott el, amelynek tartalma a következő:

1. A protestánsok használatában volt, s a királyi pátensek ellenére elfoglalt templomok visszaadása.

2. A sérelmek vizsgálatára kiküldött biztosoknak ne a klérus, hanem az uralkodó adjon utasításokat.

3. Az 1606. évi törvény szerint hivatalokra valláskülönbőség nélkül alkalmazzák az ország lakosait.

Az elkészült vallásügyi tervezet szigorítását a katolikus rendek magánál az uralkodónál próbálták elérni. A tervezetet 1715 februárjában kezdték tárgyalni, március 22-én azonban a katolikus rendek úgy határoztak, hogy az uralkodó által módosított törvénycikkeket – köztük a vallásügyeket is – felterjesztik, mintha letárgyalták és elfogadták volna.

Ilyen nyugtalan légkörben került sor Debrecen szabad királyi városi joga elismertetésének ismételt tárgyalására, amely a vallási kérdés kiélezett vitája miatt vallási sérelemmé is vált. A hangulat a katolikusok részéről nem volt támogató. A debreceniek egyértelmű kiállása a protestáns rendek követelése mellett eleve a korábbi előítéleteket erősítette.

Lányi Pál naplója szerint a felsőtábla már az 1712. júniusi, első tárgyaláson arra hivatkozva halasztotta későbbre a debreceniek ügyét, hogy „*addig nem adhatja beleegyezését, míg öfelsége nem gondoskodik katolikusok betelepítéséről*” a városba.²² Az érvelésben nem nehéz a főrendek soraiban helyet foglaló korábbi váradi püspök, gróf Csáky Imre elődjének, Benkovich Ágostonnak korábbi – még 1692-ben megfogalmazott – felvetését felismerni. Csáky váradi püspökként és kalocsai érsekként nem tartozott a támogatók közé, s igyekezett minden érvet felhasználni a város törekvéseivel szemben. A város követei őt is meglátogatták, s ajándékokkal próbálták meggyőzni, de 1715 decemberéből fennmaradt leírásuk alapján nem értek el nála semmiféle eredményt: „[...] *érsek urunk félkedvvel néz, rövid*

22 Balogh 1983. 67.

*audienciára bocsát, még az ajtóbul, kevés szóval, hamar elbocsát, az sessiókban az asztaltul csak félszemmel néz.*²³

Az 1714. november 12-i ülésen, az alsótáblán a váradi káptalan követei Debrecen három évvel korábbi ígéretére hivatkoztak, amely szerint beiktatás esetén helyt ad a katolikus plébániának és a ferences rendnek is. Arról is beszámoltak, hogy értesülesek vannak róla: a debreceni statutum szerint a tanács 2000 forintnyi büntetést ró arra, aki házát katolikusnak adja bérbe, vagy használatra, vagy azt vallása gyakorlására átengedi. Az információra hivatkozva külön kérelmet fogalmaztak meg, miszerint védjék meg a városban a katolikus vallás szabad gyakorlását.²⁴ Debrecen valótlannak mondta az állításokat, követei ugyanis nem tudtak róla, hogy Komáromi három évvel ezelőtt bármiféle ígéretet tett volna, ráadásul ilyen kérdés eldöntésére nem is volt felhatalmazásuk.

A város képviselői több folyamodványt készítettek, amelyekben visszatérő motívum annak a félelemnek a hangsúlyozása, amely a katolikus beköltözéssel együtt járna, illetve amelyet az kiváltana. Ezek közé tartozott a városban lakó nemesség jelentős részének elköltözése is. Debrecen követeinek folyamodványai azonban sikertelenek maradtak, bár a város vezetése 100 hízott ökröt ajándékozott a királynak, amelyet Bécsben át is adtak.

Az alsótábla 1715. április 5-i ülésén a felvételi kérelmet a rendek többsége támogatta, de a katolikus egyházi tiltakozás miatt a felsőtábla véleménye lett a döntő: a városi követek befogadásának előfeltétele a katolikus követelés teljesítése. Az 1693. évi privilégium hivatkozását a katolikus elit úgy értelmezte, hogy a királyi városokban a felekezeti szabadság kérdésében az uralkodó szándéka érvényesül, s ezért III. Károlynak ragaszkodnia kell a katolikusok beköltözéséhez és az egyház működésének biztosításához.²⁵ A követelés olyan egyértelmű és határozott volt, hogy a város képviselői végül a szabad királyi városi cím megőrzése érdekében – amelyhez jogaik védelmében egyértelműen ragaszkodtak – kénytelenek voltak meghajolni a katolikus nyomás előtt, s így az szerepel a beiktatásról szóló 1715. évi 108. és 109. törvénycikkben is.

A váradi káptalan követe és Csáky Imre váradi püspök is előfeltételnek tekintette, hogy a város követeinek befogadása az országgyűlésre csak a katolikusok beköltözésének kötelezettsége és a katolikus egyház intézményeinek megjelenése, a templom és iskola építése és működtetése esetén legyen lehetséges. A törvénycikk elfogadása tehát a város vezetése és református lakossága számára vallási tekintetben nem a megnyugvást hozó kompromisszumot, hanem újabb és újabb konfliktusok keletkezését jelentette.

Már 1716 szeptemberében sor került a templom helyének kijelölésére a mai Szent Anna és Varga utcák kereszteződésében, amelynek felépítését Csáky Imre anyagilag is támogatta, sőt, a püspök bíborosnak ez a hely lett végső nyughelye is. A Szent Anna-templomot 1746-ban öccse és püspök utóda, Csáky Miklós szentelte fel. A városban helyet kapott a piarista rend, amely iskolát is működtetett (a megyéből hívott és befogadott tanulókkal), s Mária Terézia 1744-ben jezsuita missziók működését is engedélyezte.

A váradi püspök a katolikus népesség elenyésző száma ellenére ragaszkodott katolikusok megválasztásához a városi tanácsba, s szorgalmazta a telekvásárlás megkönnyítését is a katolikusok számára. 1755-ben pl. a két megürült szenátusi helyre és a külső tanácsba is egy helyre kijelölés (nem választás) alapján vettek be három katolikus személyt. 1774-

23 Balogh 1987. 23. A püspök bársony mentéjén a város nyestbőr ajándékát fedezték fel.

24 Uo.

25 A főrendek Kassa, Buda és Székesfehérvár kiváltságlevelébe a katolikusok jogait már belefoglaltatták.

A Szent Anna-templom 2015-ben, a katolikusok visszaköltözésének 300. évfordulóján

dasági lehetőségei egyaránt csökkentek. Debrecennek – 1787-ben 29 153 fős népességszámával – a XVIII. század végéig sikerült megőriznie első helyét a legnépesebb városok sorában. A XIX. században azonban a dinamikusan fejlődő Pest után 1827-ben 45 375, 1846-ban 55 100 fős népességével csak a második helyre került, a dalizmus időszakában pedig már Szeged is túlszárnyalta.

Összességében azonban a város jól használta megszerzett privilégiumait. A gazdasági fejlődés lelassulása ellenére több évszázadon keresztül sikerült regionális gazdasági szerepét megőriznie, s polgárainak a városi rangnak megfelelő lehetőségeket teremtenie.

Papp Klára

26 Balogh István: A központi kormányzások és az autonómia ügye. Debrecen története. 2. 1693–1849. Rácz István szerk. Debrecen, 1981. 163–172.